

הדוקטרינה הישראלית השנייה למלחמה

רון טירה

על מדפי מערכת הביטחון מונחים מסמכים רבים המגדירים את "תפיסת הביטחון" של ישראל והמייצרים תמונה ברורה ועקבית יחסית של האסטרטגיה והדוקטרינה הצה"לית – לפחות עד לפרסום שני מסמכים חדשים – תפיסת הביטחון של המטה לביטחון לאומי ו"אסטרטגית צה"ל" בחתימת הרמטכ"ל.

אולם, בששת המבצעים הגדולים האחרונים פעל צה"ל בדפוסים חוזרים ונשנים שלא עלו בקנה אחד עם התפיסה הכתובה באותה עת. ואכן, ישנו מכנה משותף רחב בין המבצעים דין וחשבון (1993), ענבי זעם (1996), מלחמת לבנון השנייה (2006), עופרת יצוקה (2008-2009), עמוד ענן (2012) וצוק איתן (2014). מאמר זה יתחקה אחר הדוקטרינה הישראלית השנייה, הלא כתובה, שיושמה בפועל בששת המבצעים האמורים.

מילות מפתח: צה"ל, תפיסת ביטחון, דוקטרינה, אסטרטגיה

על מדפי מערכת הביטחון מונחים מסמכים רבים המגדירים את "תפיסת הביטחון" של ישראל, רובם מסווגים. בחלק הבלתי מסווג ניתן למנות את כתיבתו המכוננת של בן-גוריון בשנות החמישים, ספר של האלוף (מיל') ישראל טל (טליק)¹ וניסיון של האלוף (מיל') דוד עברי לנסח תפיסת ביטחון בשלהי שנות התשעים, תמציות שהותרו לפרסום מתוך דוח ועדת מרידור, ספר של אלוף (מיל') פרופ' יצחק בן-ישראל² ופרסומים שתיארו את הטיוטה המעמיקה אך מסווגת שהפיץ המטה לביטחון לאומי³ (להלן, טיוטת מל"ל). לאחרונה גם פורסם מסמך "אסטרטגיית צה"ל" בחתימת הרמטכ"ל (להלן, אסטרטגיית 2015). למרות שתפיסת הביטחון של ישראל אינה עוסקת רק במלחמה אלא גם בשגרה, במערכה בין מלחמות (מב"מ), ביחסים עם בעלי-ברית וכדומה – מרבית הפרסומים עוסקים בשאלה

רון טירה הוא איש עסקים, איש מילואים במחלקה לתכנון המערכה בחיל האוויר, צה"ל.

כיצד נלחמת ישראל, ואף בצורה ממוקדת יותר – מהי הדוקטרינה הסובייקטיבית שלה לניצחון במלחמה.

המסמכים האמורים מייצרים תמונה ברורה ועקבית, יחסית, של האסטרטגיה והדוקטרינה הצה"לית (לפחות עד טיוטת מל"ל ואסטרטגיית 2015, שניכרת בהן מגמת שינוי).

אולם, בששת המבצעים הגדולים האחרונים שניהל צה"ל מעבר לגבול הוא פעל בדפוסים חוזרים ונשנים, שאינם עולים בקנה אחד עם האסטרטגיה והדוקטרינה הרשמיות. ואכן, ישנו מכנה משותף רחב בין המבצעים דין וחשבון (1993), ענבי זעם (1996), מלחמת לבנון השנייה (2006), עופרת יצוקה (2008–2009), עמוד ענן (2012) וצוק איתן (2014). ששת המבצעים האמורים יכוננו במאמר זה יחדיו "מבצעי הגיון דין וחשבון". היגיון זה מבקש לעצב את כללי המשחק להתנהגות הצדדים בשגרה שלאחר העימות באמצעות מהלומה או התשה באש ולהפעיל מנופים עקיפים, והכול תוך הקצאת משאבים מוגבלת והגבלת סיכונים.

ששת מבצעי "היגיון דין וחשבון":

שם המבצע	שנה	זירה	יריב	משך
דין וחשבון	1993	לבנון	חזבאללה	7 ימים
ענבי זעם	1996	לבנון	חזבאללה	17 ימים
מלחמת לבנון השנייה	2006	לבנון	חזבאללה	34 ימים
עופרת יצוקה	2009–2008	עזה	חמאס	22 ימים
עמוד ענן	2012	עזה	חמאס	8 ימים
צוק איתן	2014	עזה	חמאס	50 ימים

אילו היה זה מקרה יחיד, ניתן היה לומר שמדובר בשיקול דעת נקודתי או בחריגה מדוקטרינה המחייבת בדיקה (כפי שאכן התרחש ב־2006), אך מאחר שישראל וצה"ל דבקו בדפוסים פעולה אופייניים בשישה מבצעים שהתנהלו במהלך שניים וחצי עשורים, נראה שאין זו תקלה אלא מימוש של דוקטרינת מלחמה שנייה גלויה (שכן ידוע לכול מה התרחש בששת מבצעי "הגיון דין וחשבון") אך לא מוסדרת רשמית, היוצרת מתחים חוזרים ונשנים בשל חוסר עקביותה עם המסמכים הרשמיים והציפיות הקיימות בעטיים בתוך צה"ל ובציבור.

מובן שיש לסייג את הדברים בכך שהדוקטרינה הקלאסית עוצבה בראש ובראשונה נגד פלישה של יריבים מדינתיים, ואילו ששת מבצעי "הגיון דין וחשבון" נוהלו נגד יריבים תת־מדינתיים חלשים יחסית, שפעלו לפי היגיון של היזק כללי למדינת ישראל באמצעות ירי תלול־מסלול מתוך שטחם שלהם, ולא במטרה להכריע את צה"ל או לכבוש שטחים. יתרה מזו, ניתן לטעון שבזירת לבנון אין הישג

מדיני-אסטרטגי משמעותי שישראל מסוגלת להשיגו באופן ריאלי, ולכן מטרתה המדינית-אסטרטגית בלבנון הייתה במהותה "שלילית": לצמצם למינימום את הצורך לעסוק בה. ניתן לטעון שבזירת עזה מטרתה של ישראל הייתה לשמר את המצב המדיני-אסטרטגי הקיים, ולא לחולל בו שינוי. ואכן, לצד הניסיון במאמר זה לחבר את הפעולות הצבאיות של ישראל לכדי דוקטרינה קוהרנטית, יש לזהות את ההחלטות שהתקבלו בכל מקרה לגופו, בהתחשב בנסיבותיו ובהקשרו הייחודי. עוד יובהר שהטענה לחריגה מהדוקטרינה הישראלית הקלאסית היא טענה עובדתית, הנובעת מהניסיון להתחקות אחר דפוסי פעולה חוזרים ומאפיינים, ואינה בהכרח ביקורת. בעיקר, החלטה על מתקפה קרקעית נרחבת (שלא בוצעה באף לא אחד ממבצעי "הגיון דין וחשבון") צריכה לנבוע מתוך הערכה שמתקפה כזו תתרום תרומה משמעותית להשגת התוצאות הרצויות בנסיבות ובהקשר הייחודי של העימות המסוים, ולא מתוך מחויבות דוקטרינית-רפלקסיבית.

הרעיון המרכזי: מהלומה או התשה במקום הכרעה

בכל אחד מששת מבצעי "הגיון דין וחשבון", צה"ל לא חתר להכרעת היריב אלא ביקש להנחית מהלומה או להתיש את האויב ולהפעיל מנופים עקיפים, ובאמצעות אלה להניע מנגנונים מדיניים שיאפשרו את סיום הלחימה והשגת יעדיה. צה"ל לא פעל באמת על פי רעיון מערכתית שהגיונו שלילית יכולת הלחימה של היריב, או שלילת יכולתו להמשיך לפעול לפי היגיון של היזק למדינת ישראל, כולל במקרים שבהם הפקודות הרשמיות דיברו על "הסרת איום" וכדומה. גם כאשר הוגדרו לכאורה יעדים מרחיקי לכת כמו "פירוק חזבאללה כארגון חמוש" ו"החלת ריבונות ממשלת לבנון בדרום", צה"ל לא פעל למימוש רעיון מערכתית שעשוי היה להשיג יעדים אלה, ולכן ספק אם ניתן לראות בהם יעדים אמיתיים. באופן דומה, שלושה מבצעים ברצועת עזה במהלך שש שנים לא הסירו את אותו איום, אשר שב והופיע. הפקודות הרשמיות של צה"ל עסקו אמנם בצורך לנהל מבצעים קצרים, אך צה"ל לא פעל למימוש רעיון מערכתית שעשוי היה להביא לקיצור המבצעים, ולכן ניתן לתהות אם צה"ל באמת חתר לקיצור המבצעים האמורים. הדברים נכונים במיוחד למלחמת לבנון השנייה (שממד הזמן לא נוהל בה כמעט, והקברניטים התקשו להבין את השפעת הזמן על העורף האזרחי), ואף יותר מזה ל'צוק איתן' – כשניתן לטעון שהתמשכות המבצע והתשתתת חמאס לאורך זמן היו חלק מהרעיון המערכתית "האמיתי" של ישראל. יתרה מזו, במלחמת לבנון השנייה, ב'עופרת יצוקה' וב'צוק איתן' היו שלבי השתהות לא קצרים בין מיצוי מהלומת האש (תקיפת בנק המטרות שהיו מוכרות עוד לפני פרוץ המבצע) ובין תחילת הפעולות הקרקעיות. הפעולות הקרקעיות שהגיעו לאחר מכן היו מצומצמות ובוצעו על פי היגיון של פשיטות קטנות יחסית, מבצעים מיוחדים, לחץ כללי (על פאתי

העיר עזה ב'עופרת יצוקה') או לצורך נקודתי כמו נטרול המנהרות ב'צוק איתן'. לא בוצעו מתקפות קרקעיות לפי היגיון נרחב או שאפתני יותר, ולא בוצע מהלך קרקעי נועז וגדול כלשהו.

הרעיון המרכזי "האמיתי" של צה"ל היה לפגוע ביריב בצורה קשה יותר (כמותית ואיכותית) מהפגיעה שהיריב פוגע בישראל באותו פרק זמן, ובדרך זו לשכנעו בחוסר התוחלת בלחימה, לשכנעו לקבל לפחות חלק מתנאייה של ישראל להסדרה שלאחר הלחימה ולבסס הרתעה שתדחה את סבב הלחימה הבא. בחלק מהמבצעים גם הופעלו מאמצים שהניבו בדרך אגב מנופים עקיפים כמו פינוי אוכלוסיית אויב מאזורים מאוימים, סגר ימי ואווירי, תקיפת תשתיות דואליות המשמשות צרכים צבאיים ואזרחיים וכיוצא בזה. צה"ל למעשה "השלים" עם הפגיעה בישראל במקביל לפגיעתו שלו ביריב (למעט מרכיב ההגנה ב'צוק איתן', ששלל חלק משמעותי מהיכולות ההתקפיות של חמאס). כלומר, הרעיון המרכזי האמיתי היה לנהל "מערכה מקבילית": "לאפשר" ליריב לממש את תוכנית המערכה שלו, אך בו בזמן לממש תוכנית מערכתית שתכה ביריב בצורה קשה יותר.

בהכללה ניתן לומר שמבצעים שנוהלו ב"הגיון דין וחשבון" כללו ארבעה שלבים: הראשון – שלב מהלומת האש נגד בנק המטרות שהיה קיים עוד בטרם פרוץ המבצע; השני – שלב ההשתהות שלאחר מיצוי בנק המטרות, ובטרם החלטה על מהלך קרקעי; השלישי – שלב הפעולות הקרקעיות (בדרך כלל מצומצמות); והרביעי – שלב שימור הלחץ עד להשגת בשלות של שני הצדדים להפסקת האש. מדוע בחרה ישראל לפעול שש פעמים בדפוס כזה? קשה לספק תשובה הנתמכת בראיות, אך ייתכן שהתשובה היא פשוט משום שהיא יכלה לעשות זאת. מבצעים המנוהלים על פי "הגיון דין וחשבון" משקפים העדפה לניהול משאבים ולניהול סיכונים על פני הסתכנות ופוטנציאל לתשלום מחירים גבוהים. על הגישה בת-זמננו לסיכון ולמחיר ניתן ללמוד מכך שבעוד מבצע 'מוקד' –

תקיפת שדות התעופה בתחילת מלחמת ששת הימים – נחשב הצלחה מסחררת למרות שנפגעו כעשרה אחוזים מהכוח התוקף, הרי מבצע ההטסה שסיים את מלחמת לבנון השנייה נתפס כמוצלח פחות, ולמעשה הופסק עקב נפילת מסוק 'יסעור' אחד. קיימים גם שיקולים נוספים שייתכן כי בעטיים בחרה ישראל לנהוג על פי הדפוס האמור, וביניהם השינוי באתוס הלאומי מזה של חברה מגויסת לחברת שפע, ושיקולים דיפלומטיים ואזוריים ובינלאומיים.

אך ייתכן שהדברים משתמעים מאותה נקודה: אפשר שישראל הרשתה לעצמה לפתח רגישות גבוהה יותר לאבידות ולתת משקל רב יותר לשיקולים דיפלומטיים משום שהיא ניצבה מול איומים מופחתים, ואילו התמודדה עם איום קיומי לא היה

מבצעים המנוהלים על פי "הגיון דין וחשבון" משקפים העדפה לניהול משאבים ולניהול סיכונים על פני הסתכנות ופוטנציאל לתשלום מחירים גבוהים

ביכולתה להרשות זאת לעצמה. כמו כן, ניתן לטעון שישראל בחרה בדפוס האמור עקב התקדמות טכנולוגית שהניבה עלייה בהישג האפשרי באמצעות אש מנגד. עם זאת, ייתכן שגם זהו טיעון הנגזר מהנקודה האמורה, ושישראל יכלה להשיג הרבה יותר באש משום שהתמודדה נגד יריבים חלשים יותר. אפשר שלא היה ביכולתה של ישראל להרשות לעצמה לפעול בדפוס של מהלומה/התשה באש אילו ניצבה מול יריב עתיר יכולות, המסוגל להגן על המרחב האווירי שלו ברמת הצלחה כזו או אחרת, המסוגל לשבש את תהליך ייצור המודיעין הישראלי או את הרציפות התפקודית של בסיסי חיל האוויר, או שביכולתו להציב איום נגדי משמעותי יותר, שישראל לא הייתה מסוגלת להרשות לעצמה לספוג.

בהתאם, "הגיון מבצעי דין וחשבון" משקף העדפה לקבלת החלטות משמעותיות בשלב מאוחר יחסית, מתוך חוסר רצון להתחייב לקו פעולה מסוים (יקר ומסוכן יותר) בטרם התחוור שהדבר בלתי נמנע כמעט.

למעשה, מ"הגיון דין וחשבון" עולה שמקבל החלטות הישראלי סבר שעדיפה תוצאה אופרטיבית בינונית המושגת במחיר ובסיכון בינוניים, על פני פוטנציאל לתוצאה אופרטיבית מצוינת המושגת במחיר ובסיכון גבוהים (זאת, כאמור, בהשלמה לכך שבזירת לבנון אין כנראה היתכנות להישג מדיני-אסטרטגי משמעותי, ובזירת עזה שאפה ישראל לשמר את המצב הקיים – כלומר, ספק אם ניתן להשיג באיזה מהמבצעים שינוי מדיני-אסטרטגי מצוין).

העדפות אלה אפשריות כאשר ישראל ניצבת מול יריב תת-מדינתי חלש יחסית, ויש לה את יכולת הבחירה בתוצאה בינונית המושגת במחיר בינוני. בעבר, לנוכח

איום של פלישת קואליציית צבאות ערביים שסדר הכוחות שלהם גדול פי כמה וכמה מסדר הכוחות של צה"ל, לא הייתה לישראל ברירה אלא להסתכן וגם לפעול מוקדם – לפני יריביה. בששת מבצעי "הגיון דין וחשבון" היה האיום מופחת, והתרחיש הגרוע ביותר לא היה חמור מאוד. ואכן, בעוד המציאות הענישה את ישראל בעונשים כבדים על כל טעות שנעשתה במלחמת יום הכיפורים (והאפקט של אותם עונשים משפיע עד היום), הרי העונשים שהענישה המציאות את ישראל על טעויות מלחמת לבנון השנייה, 'עופרת יצוקה' או 'צוק איתן' היו מינוריים ובמהרה נשכחו – לפחות חלקית.

מה שהיה מוטל על כף המאזניים בששת מבצעי "הגיון

דין וחשבון" לא היה כבד-משקל – בדרך כלל משא ומתן אלים על הגבולות המדויקים של חופש הפעולה האלימה של הצדדים ב"שגרה", או תקרית שיצאה משליטה

"הגיון דין וחשבון" גם משקף שינוי בגישה לשטח: המתקפה הקרקעית לא נתפסה עוד כהזדמנות מוצלחת להוצאת היריב משיווי משקל או לאחיזה בשטח כקלף מיקוח, ואף הכניסה הזמנית לשטח האויב נתפסה כנטל ולא כנכס

(מיסקלקולציה) – כך שמקבל ההחלטות הישראלי סבר, כנראה, במודע או שלא במודע, שגם האמצעים והשיטות לא צריכים להיות כבדי־משקל. "הגיון דין וחשבון" גם משקף שינוי בגישה לשטח: המתקפה הקרקעית לא נתפסה עוד כהזדמנות מוצלחת להוצאת היריב משיווי משקל או לאחיזה בשטח כקלף מיקוח, ואף הכניסה הזמנית לשטח האויב נתפסה כנטל ולא כנכס. כך, מחשש לנפגעים, לאובדן תמיכת הציבור בישראל ולאובדן אשראי בינלאומי – וכן מהיעדר מרכז כובד אופרטיבי־פיזי של האויב הנמצא בנקודה גיאוגרפית מסוימת – נמנע מקבל ההחלטות הישראלי מביצוע מתקפה קרקעית גדולה, והסתפק באש מנגד לצד פשיטות קטנות יחסית, מבצעים מיוחדים ומבצעים קרקעיים מצומצמים בחיכוך מוגבל עם היריב.

הכניסה למבצע

בהכללה, מבצעי "הגיון דין וחשבון" נולדו מתוך אי־הסכמה על גבולות חופש הפעולה האלימה של הצדדים במהלך ה"שגרה" שקדמה להם: הן גבולות הירי ה"מותר" לחזבאללה או לחמאס על צה"ל וישראל בשגרה, והן גבולות התגובה ה"מותרת" לצה"ל. אחד מהצדדים לא קיבל עוד את מאפייני האלימות שבשגרה, והסלים מעצימות נמוכה (חילופי מהלומות שהן חלק "מותר" מהשגרה) לעצימות בינונית/גבוהה על מנת לנהל משא ומתן אלים על הגדרה מחדש של גבולות חופש הפעולה המותרים. טיוטת מל"ל גורסת כי "... ההחלטה על רמת האלימות בתקופת השגרה אינה גוזרת רק שינוי קל במאפייני הפעולה של השגרה, אלא [לעתים מחייבת] מעבר לתקופת חירום"⁵. ברוב המקרים הייתה זו ישראל שנהגה בדפוס מסלים, ולכן סוגיית ההתרעה מהדוקטרינה הקלאסית לא הייתה רלוונטית.

מלחמת לבנון השנייה נולדה מתוך תקרית גבול שיצאה משליטה, תוך ששני הצדדים לוקים בחוסר מודעות להשלכות המסלימות של פעולותיהם (מיסקלקולציה), אך הפכה אף היא, למעשה, להתמודדות על גבולות חופש הפעולה האלימה של הצדדים בשגרה. ייתכן שגם בכניסה ל"עמוד ענן" יש משום מיסקלקולציה, וישראל לא הבינה את ההשלכה ההסלמתית של חיסול אחמד ג'עברי.

באף לא אחד ממבצעי "הגיון דין וחשבון" נבע מצב הסיום מהתוצאות הישירות של הפעלת הכוח הצבאי. שני הצדדים הגיעו למסקנה שמיצו את המהלכים שהם מוכנים לנקוט ושהזמן אינו משחק עוד לטובתם

הכניסה ל"צוק איתן" היא אולי החריגה והמורכבת ביותר מתוך ששת מבצעי "הגיון דין וחשבון", ושורשי העימות טמונים בנתק בין חמאס ואיראן בעקבות מלחמת האזרחים הסורית, בנתק בין חמאס למצרים עקב מהפכת א־סיסי ובכישלון הפיוס הפנים־פלסטיני, כך שבראיית חמאס הוא נדחף ל"מלחמת אין ברירה"

שמטרתה שבירת בידודו ופתרון המצוקה הכלכלית של עזה. 'צוק איתן' הוא היוצא מן הכלל המעיד על הכלל, מאחר שפרץ משום שחמאס העריך באותה עת שאין לו ברירה אחרת, ולא מתוך בחירה בניהול משא ומתן חמוש על תנאי השגרה או מיסקלקולציה. גם היציאה מ'צוק איתן' היא המורכבת ביותר, שכן ישראל ביקשה לפגוע בצורה משמעותית בכוחו הצבאי של חמאס, אך לא לגרוע ממעמדו כריבון בפועל של עזה, וייתכן שאף ביקשה לשמרו כמשקל נגד לרשות הפלסטינית וכ"פוליסת ביטוח" נגד הסדר כפוי. עוד על ייחודיות הסיום של 'צוק איתן' – בהמשך. עם זאת, ממדים רבים ב'צוק איתן' עסקו (באופן לא בלעדי) בגבולות חופש הפעולה האלימה של הצדדים בשגרה שלאחריו. כמו כן, יש במבצע משום מיסקלקולציה, שכן אם הן ישראל והן חמאס חפצים בהמשך שלטון חמאס, הרי על ישראל לאפשר לעזה קיום כלכלי מינימלי, וכלל אין צורך בלחימה.

היציאה מהמבצע

באף לא אחד ממבצעי "הגיון דין וחשבון" נבע מצב הסיום מהתוצאות הישירות של הפעלת הכוח הצבאי. כחלוף זמן מספיק הגיעו שני הצדדים למסקנה שמיצו את המהלכים שהם מוכנים (לאו דווקא מסוגלים) לנקוט ושהזמן אינו משחק עוד לטובתם, ובחרו לצאת מהעימות. במרבית מבצעי "הגיון דין וחשבון" הסכימו יריביה של ישראל להפסקת האש עוד לפני, וישראל הייתה זו שהתעקשה על זמן לחימה נוסף ('צוק איתן' הוא החריג הבולט). ייתכן שההתעקשות על הזמן הנוסף נבעה מחוסר קוהרנטיות ישראלית, אשר המתינה משום מה להתהוות תוצאה לפי תפיסת ההכרעה הקלאסית, בעודה נוקטת דפוס פעולה של מהלומת אש או התשה, שמלכתחילה אינו מסוגל להניב תוצאה הכרעיתית. ייתכן שקוהרנטיות ישראלית הייתה צריכה להביא לסיומם של מרבית המבצעים מייד לאחר מהלומת האש הראשונה.

אך המאפיין העיקרי של סיום מרבית מבצעי "הגיון דין וחשבון" הוא הפער בין ההסדרה הפורמלית שסיימה אותם לבין המעצבים האמיתיים שנולדו מהם

'דין וחשבון', 'ענבי זעם', מלחמת לבנון השנייה ו'עמוד ענן' הסתיימו במנגנון סיום בינלאומי, שהביא להסדרה ברורה (בחלקה כתובה) של כללי המשחק הצבאיים המותרים בשגרה שלאחר כל מבצע. 'עמוד ענן' הסתיים גם בהסדרה של נושאים כלכליים מסוימים כמו דיג ועיבוד חלקות חקלאיות הסמוכות לגבול. מבצע 'עופרת יצוקה' הסתיים במנגנון סיום בינלאומי, אך ללא הסדרה ברורה של השגרה שאחריו. 'צוק איתן' חריג בכך שהסתיים

בתהליך מדיני שהתנהל בעיקר בין השחקנים האזוריים, תוך מעורבות מצומצמת של המעצמות העולמיות והאו"ם, והביא להסכמה על הקלה מסוימת במצוקה הכלכלית של עזה.

אך המאפיין העיקרי של סיום מרבית מבצעי "הגיון דין וחשבון" הוא הפער בין ההסדרה הפורמלית שסיימה אותם לבין המעצבים האמיתיים שנולדו מהם. מבצע 'דין וחשבון' הסתיים ב"הבנות דין וחשבון" אשר שרדו כשנתיים, עד שחזבאללה שב לירות על יישובי הצפון. "הבנות ענבי זעם" דווקא שרדו מספר שנים. החלטת מועצת הביטחון 1701 שסיימה את מלחמת לבנון השנייה כללה הסדרה שאפתנית, שנשענה על כוח רב-לאומי מתוגבר הנהנה מסמכות להפעלת כוח. ואולם, ההחלטה כלל איננה נאכפת במציאות (למשל פירוק חזבאללה מנשקו, איסור פריסה שלו בדרום-לבנון, אמברגו נשק על חזבאללה וכדומה, וגם איסור על טיסות ישראליות בשמי לבנון), והיא למעשה אות מתה. גם החלטת מועצת הביטחון 1860 שאומצה במהלך מבצע 'עופרת יצוקה' לא השפיעה על המציאות. ההסדרה שלאחר 'עמוד ענן' שרדה תקופה קצרה, ובחלקה מעולם לא יושמה. גם מרכיבים בהסדרה שלאחר 'צוק איתן' נועדו לצרכים הצהרתיים, כשברור מלכתחילה לכל הצדדים שהם לא ייושמו (נמל בעזה, שחרור אסירים, פירוז עזה ועוד).

מה שעיצב את השגרה שלאחר המבצעים לא היה אם כן ההסדרה הפורמלית, אלא השפעת כל מבצע ומבצע וההשפעה המצרפית של כלל המבצעים גם יחד על ישראל מצד אחד ועל חמאס ו/או חזבאללה מנגד. ששת מבצעי "הגיון דין וחשבון" הבהירו לכל הצדדים את המשוואה של המחיר מול ההישג בעימותים מסוג זה. מחירי העימותים היו אלה שצרבו את כללי המשחק לתקופות השגרה, ואת גבולות חופש הפעולה האלימה ב"שגרה". מאחר שהיו אלה מבצעי בחירה או מיסקלקולציה (למעט 'צוק איתן', מנקודת מבטו של חמאס), וככלל הצדדים לא פעלו להגנה על אינטרסים קיומיים או חיוניים אלא על אינטרסים מהמעלה השנייה, הרי התבהרות כלכלת העימות (מחירו בפרמטרים השונים) היוותה אולי את הגורם המעצב העיקרי שנולד מעימותים אלה.

שני הצדדים מורתעים במידת מה מעימותים מסוג זה. הרתיעה תלויה הקשר, שכן הרתיעה מספקת בהקשר של אינטרסים מהמעלה השנייה אינה בהכרח מספקת למצבים שבהם אינטרסים מהמעלה הראשונה מוטלים על כף המאזניים. יתרה מזו, העובדה היא שעימותים כאלה שבו והתרחשו שש פעמים, קרי, ההרתעה הנובעת מהם מוגבלת אפילו בהקשר של אינטרסים מהמעלה השנייה.

חמאס וחזבאללה למדו את מגבלות כוחם מול ישראל (כפי יכולותיהם במועדים הרלוונטיים), ואילו ישראל למדה את מגבלות כוחה באותם מצבים שבהם היא פועלת בעצימות בינונית, ומתוך חוסר רצון לשלם מחירים משמעותיים.

אסטרטגיית 2015

אסטרטגיית 2015 צועדת כברת דרך להתאמת הדוקטרינה הכתובה לפרקטיקה הנהוגה בשניים וחצי העשורים החולפים. היא מכירה במפורש בסוגיית כלכלת

העימות, ומפרידה בין מלחמה שבה נדרש גיוס משאבים מהותי וקיימת נכונות להסתכן, לבין מצב "חירום" (כלומר, מבצע מוגבל) שבו גיוס המשאבים והסיכונים מוגבל. בהתאם, אסטרטגיית 2015 מבדילה בין מלחמות שבהן נדרש "שינוי המצב מיסודו, עד כדי שינוי מאזן אסטרטגי המתבטא ב'נטרול שחקנים'", לבין מבצעים שבהם הדרג המדיני מסתפק ב"שימור המצב האסטרטגי או שיפורו". במבצע יש רק להמחיש את "חוסר התוחלת בהפעלת כוח נגד ישראל". האסטרטגיה החדשה גם מבדילה בין התמודדות עם יריב מדינתי לבין עימות עם יריב תת־מדינתי.

מטרת צה"ל במבצע מוגבל נגד יריב תת־מדינתי צומצמה באסטרטגיית 2015 ל"מימוש העליונות הצבאית כדי להשיג את מטרות המבצע כפי שהגדיר הדרג המדיני", ול"פגיעה באויב באופן מוגבל ומתוחם", ואילו רעיון ההכרעה צומצם לרובד הטקטי בלבד (הכרעה "בכל מפגש" עם האויב). אסטרטגיית 2015 קובעת שבמבצע המוגבל יש "[להמחיש] לאויב את עוצמת הנזק הפוטנציאלי הצפוי... ואת המועילות הנמוכה של פעולתו". בהקשר המתפתח (בעיקר בעקבות 'צוק איתן'), ובדומה לדוח מרידור ולטיוטת המל"ל, אסטרטגיית 2015 מוסיפה לתפיסת הביטחון המסורתית של ישראל את רגל ההגנה.

ובכל זאת, גם בהקשר של מבצע נגד יריב תת־מדינתי, אסטרטגיית 2015 עדיין

מדברת על "ניצחון", על "שלילת יכולות על ידי השמדת כוחות אויב" ועל "הגנה אפקטיבית נגד תמ"ס", בין השאר באמצעות "שליטה מבצעית על שטח רחב כדי לדכא את האש הנורית ממנו". המסמך קובע שהגישה המרכזית בצה"ל היא התחבולנית, למרות שניתן לטעון כי בששת מבצעי "הגיון דין וחשבון" לא בוצעה תחבולה (מעבר להקשרים נקודתיים או ברמות הפיקוד הנמוכות). המסמך קובע שגם במבצע מוגבל מול יריב תת־מדינתי יש לבצע "תמרון מידי", למרות שבמבצעי "הגיון דין וחשבון" בוצע תמרון מאוחר, שכן הדרג המחליט ביקש לדחות את התמרון (היקר והמסוכן יותר) ככל שהדבר היה מעשי, או שבוצע תמרון מצומצם שלא תרם בצורה משמעותית להשגת יעדי המבצע, או שכלל לא בוצע תמרון.

ייתכן שאסטרטגיית 2015 מעניקה משקל יתר לעימות

המוגבל עם היריב התת־מדינתי, וכפועל יוצא מעניקה

משקל חסר לעימות עם היריב עתיר היכולות. יש ליצור אופטימיזציה בין ההתכוננות למתאר הסביר (החוזר ונשנה) ובין התכוננות למתאר המסוכן, וייתכן שאסטרטגיית 2015 נוטה יתר על המידה לעבר המתאר החוזר ונשנה. גם אם ברגע זה קשה

לנוכח השינוי האיכותי ביכולות הפגיעה של חזבאללה בישראל, יש לבחון מחדש את היכולת לנהל מבצע שבו כל צד יבצע את תוכניתו במקביל, כמעט "ללא הפרעה" מהצד השני, לאורך ימים ושבועות רבים, ורק לאחר שהאבק ישקע - לאמוד איזה צד פגע בצורה חזקה יותר

לשרטט עימות קרוב נגד יריב מדינתי עתיר יכולות, מתאר ייחוס זה חייב להיות המגדלור שלאורו צה"ל נבנה.

מבט קדימה לעימותים הבאים

ניתן אולי להבין מדוע בחרה ישראל לפעול בדפוסים המשקפים מתן עדיפות לניהול עלויות וסיכונים, כלומר, בחרה בהשגת תוצאה אופרטיבית בינונית בעלות בינונית, וכן בחרה לדחות קבלת החלטות משמעותיות ככל שהדבר היה מעשי במצבים שבהם ניצבה מול יריבים תת־מדינתיים חלשים, שעיקר יכולותיהם בתחום ההיזק (ולכן אינם מהווים, למשל, איום בפגיעה משמעותית בצה"ל או בכיבוש שטחים), וכאשר האינטרסים שעליהם הגנה היו מהמעלה השנייה. ניתן להבין זאת בהקשרים שבהם מדינת ישראל יכלה להרשות לעצמה לספוג את ההיזק של היריב, בידועה שבמקביל הוא סופג פגיעה משמעותית יותר, וזאת מבלי להסיר את האיום ולפגוע משמעותית ביכולות הלחימה של היריב.

אך מסוכן למתוח העדפות אלו מעבר להקשרים האמורים לעיל. ראשית, ניתן לתהות אם דפוסי פעולה אלה רלוונטיים למצבים שבהם ישראל ניצבת מול יריבים חזקים, שיכולת הפגיעה שלהם בישראל משמעותית יותר, או שיש ביכולתם לפעול ביעילות מול צה"ל. יתרה מזו, גם יריב תת־מדינתי כחזבאללה רוכש יכולות חדשות, המסוגלות לפגוע בצורה משמעותית בתפקוד המערכות הצבאיות, האזרחיות והכלכליות של ישראל – דבר המחייב לבחון מחדש את מעשיות הפעולה לפי "הגיון דין וחשבון" בעימות הבא עם חזבאללה. לנוכח השינוי האיכותי ביכולות הפגיעה של חזבאללה בישראל, יש לבחון מחדש את היכולת לנהל מבצע שבו כל צד יבצע את תוכניתו במקביל, כמעט "ללא הפרעה" מהצד השני, לאורך ימים ושבועות רבים, ורק לאחר שהאבק ישקע – לאמוד איזה צד פגע בצורה חזקה יותר בצד השני. יש לברר את ישימות רגל ההגנה מול מערך האש המתקדם והרווי של חזבאללה. ייתכן שבעימות הבא עם חזבאללה תהיה זו טעות להשתהות ולדחות קבלת החלטות קשות ויהיה צורך להקדים ולהחליט, ולהתחייב כבר בשלב מוקדם על דפוסי פעולה מהירים ונועזים שיש בהם פוטנציאל לסיכון ומחיר משמעותי.

ניתן לתהות אם העובדה שישאל בחרה שש פעמים רצופות להשיג תוצאה בינונית בהשקעה בינונית שחקה במידת מה את הדימוי המצטבר של העוצמה הישראלית – כלפי יריביה, בעלי־בריתה וצדדים שלישיים.

בכל מקרה, צה"ל חייב לשמר לכל הפחות את הכשירות להילחם גם לפי האסכולה הישנה. אך לאחר שדורות של מפקדים התחנכו לראות בלחימה לא הרבה יותר מאשר תהליך "טכני" של סליקת בנק המטרות, לא ברור עד כמה מבינות המפקדות הבכירות את הלחימה על רבדיה – המורכבים יותר מרשימת

נקודות ציון בנות ארבע־עשרה ספרות. לא ברור אם בתרבות צה"ל הנוכחית קיים עדיין המטען הגנטי של הנועזות (ברמה המערכתית, מעל הרמה הטקטית או רמת המבצע המיוחד), או שמא המטען הגנטי של ניהול הסיכון הפך דומיננטי ברבדים הגבוהים. לא ברור אם יש כיום מפקד הכשיר להוביל כוחות גדולים למתקפה קרקעית מפתיעה, נועזת ומהירה, לנהל קרב דינמי ולא מתוכנן מראש ולגמוע עשרות קילומטרים ביום אחד. לא ברור גם אם בממשק בין הדרג הצבאי והמדיני יש יכולת לקבל החלטות מוקדמות, או שמא התרבות הארגונית הנוכחית מחייבת כמעט השתהות וקבלת החלטות מאוחרות, ואף אז – קבלת החלטות מצומצמות. במבט מזווית רחבה יותר ניתן לתהות אם העובדה שישראל בחרה שש פעמים רצופות להשיג תוצאה בינונית בהשקעה בינונית שחקה במידת מה את הדימוי המצטבר של העוצמה הישראלית – כלפי יריביה, בעלי־בריתה וצדדים שלישיים. ייתכן שאילו נקטה ישראל דפוסי פעולה אחרים, היא לא הייתה מגיעה למצב שבו עליה לנהל שישה מבצעים דומים, או לנהל בעשור האחרון מבצע לפי "הגיון דין וחשבון" אחת לשלושים חודשים בממוצע. לפחות בחלק מהמקרים, כמו למשל במלחמת לבנון השנייה, ישראל יצאה למבצע גם במטרה לשבור את משוואת ההרתעה ההדדית,⁶ דהיינו, לשפר את חופש הפעולה שלה, ובמשתמע לצמצם את חופש הפעולה של היריב. בהכללה ניתן לומר שמטרה זו לא הושגה. וייתכן כי העובדה שישראל החלה להיתפס כשחקן שונא סיכון המשתהה ומתקשה בקבלת החלטות השליכה גם על סוגיות אזוריות משמעותיות יותר.

סיכום: הדוקטרינה השנייה

ניתן לטעון שמאז שנות התשעים של המאה ה־20 התפתחה דוקטרינה צה"לית שנייה ולא מוסדרת (בראשיתה), המשמשת מנחה עיקרית להפעלת הכוח והגוברת אפילו על לשון פקודות המבצע הרשמיות, ואלה מאפייניה:

האחד – הדוקטרינה השנייה חלה בעימותים נגד יריבים תת־מדינתיים, שעיקר יכולתם בהיזק כללי שישראל מסוגלת לספוג אותו, ואין בכוחם לאיים על צה"ל או על הגבולות. היריבים פעלו באמצעות נשק תלול־מסלול מעומק שטחם וללא מרכז כובד אופרטיבי־גיאוגרפי (ביזור). ישראל לא שאפה לשנות את המציאות המדינית־אסטרטגית משום שלא יכלה או לא רצתה בכך. העימותים האמורים פרצו בשל חוסר הסכמה על מאפייני האלימות ה"מותרת" ב"שגרה" או בשל מיסקלקולציה, והיוו משא ומתן אלים על תנאי השגרה שלאחריהם. בדרך כלל הייתה זו ישראל שהסלימה לעצימות בינונית/גבוהה. האינטרסים על כף המאזניים היו מהמעלה השנייה (למעט האינטרס של חמאס ב'צוק איתן').

השני – ישראל תעדפה את ניהול העלויות והסיכונים. היא העדיפה תוצאה אופרטיבית בינונית בעלות בינונית על פני סיכוי לתוצאה אופרטיבית מבריקה,

בסיכון ובעלות ניכרים. ישראל העדיפה גם לקבל החלטות מאוחרות ובאופן מצומצם ככל שהדבר היה מעשי, ולא להתחייב לקווי פעולה יקרים בשלב מוקדם, או כשהדבר אינו חיוני.

השלישי – ישראל פעלה על פי היגיון של מהלומה או התשה. היא "השלימה" עם פעולת היריב נגדה (למעט הצלחת ההגנה ב'צוק איתן') ולא הסירה את האיום, אך במקביל פגעה ביריב בצורה קשה יותר, כמותית ואיכותית, והפעילה מנופי לחץ עקיפים.

הרביעי – ישראל ביכרה את הפעלת האש, והמבצעים הקרקעיים היו מצומצמים ותרמו תרומה מוגבלת. עיקר ערכה של האש היה בהשמדת בנק המטרות המוכרות עוד מלפני הלחימה, ולפיכך ישראל מיצתה את עיקר הפגיעה ביריב ביממות הראשונות.

החמישי – ישראל הייתה זו שהתעקשה על המשך העימות גם כשיריביה הסכימו להפסיקו (למעט ב'צוק איתן'), ובכך הפגינה חוסר קוהרנטיות בין הדוקטרינה ובין הציפיות: היא המתינה בטעות להתגבשות תוצאה הכרעתית, בעודה פועלת בקו של מהלומה או התשה. העימותים הסתיימו כאשר שני הצדדים הסיקו שמיצו את המהלכים שהם מוכנים לבצע, ושהזמן אינו פועל לטובתם. הם הסתיימו לרוב במנגנון בינלאומי, שהביא להסדרה של השגרה שלאחריו.

השישי – ברוב המקרים, ההסדרה הפורמלית של השגרה לא עמדה במבחן המציאות, והמעצב האמיתי של השגרה היה יחסי העלות-תועלת של העימות. שני הצדדים מורתעים – במידה מוגבלת, זמנית ותלוית הקשר – מעימותים מסוג זה, ולכן מקבלים הגבלות על חופש הפעולה האלימה שלהם בשגרה. ההתכוננות לעימות עם יריב עתיר יכולות או למלחמת לבנון השלישית עלולה לחייב את ישראל לצאת מאזור הנוחות החדש, שבו שורר "הגיון דין וחשבון", ולא לצעה לפעול מוקדם יותר ובאופן נועז, יקר ותוך הסתכנות.

הערות

- 1 ישראל טל, **ביטחון לאומי: מעטים מול רבים**, תל-אביב, דביר, 1996.
- 2 יצחק בן-ישראל, **תפיסת הביטחון של ישראל**, האוניברסיטה המשודרת, 2013.
- 3 גור ליש, **עיקרי תפיסת הביטחון של המטה לביטחון לאומי – לשגרה ולחירום**, עשתונות, גיליון 10, מרכז המחקר, המכללה לביטחון לאומי, יולי 2015.
- 4 כלומר, ללא 'חומת מגן' ופעילות אחרת ביהודה ושומרון.
- 5 ליש, שם, עמ' 36.
- 6 ועדת וינוגרד, "דין וחשבון חלקי" עמ' 101.